

עלון בכות

ערב הדלקת המאורות – כבה הנר המערבי...

המומים וכואבים עם כלל ישראל על הסתלקות אבינו רוענו, מורה דרכנו, שעשרות שנים זכינו להסתופף בצילו ולספוג מעיצותיו בכל התחומים, רבן של כל בני הגולה – מרן האילת השחר – הגראי"ל שטינמן זצ"ל.

רבנו זצ"ל היה הסיבה והמסובב של שיעורי "דפי עיון" ובהמשכם בספרי "אוצר העיון". הוא דחף ועצר, עודד וייעץ, הסכים ודחה, הוסיף וביאר, עיתים בקביעות ועיתים לפי המזדמן.

ומאחר שאמרו חז"ל (בר"ר פ"ב-י) "דבריהם הם זכרונם" – ליקטנו על קצה המזלג כמה מהערותיו בדפינו, הערות שיש בהם הפניית המחשבה לזוויות נוספות (לפי הבנתנו, ואנו מוסרים מודעה, שייתכן שלא דייקנו, מחמת קוצר המשיג ועומק המושג ומסיבות נוספות, וכמובן שאין להוציא מכאן שום דין להלכה והכל לתועלת הלומדים ולחדוותא דאורייתא).

לתוספת אפשרות להעמיק – צירפנו את מס' השיעור ב"דפי עיון" ואת מס' הסימן ב"אוצר העיון", להגדיל תורה ולהאדיר.

יהי רצון שיהיו דברי תורה אלה לזכותו ולע"נ הטהורה (חנוכה תשע"ח)

ת . נ . צ . ב . ה

ד פ י - ע י ו ן

- א. מוסריותו של ת"ח.....ג
- ב. סברת בן פטורא למסור נפשו.....ז
- ג. כספי ביטוח על שמירת תכשיטי חברו.....ה
- ד. מכת מדינה טבעית או בחירית.....ה
- ה. נזק למכונת מצות – אש או בור.....ו
- ו. בעניין רוח בלתי מצויה לאורך זמן.....ז
- ז. טעות נהג אוטובוס באנגליה.....ח
- ח. אמבולנס שהוזמן לחינם.....ח
- ט. האם "רוב" תלוי בנטייה טבעית?.....ט
- י. גזל שינה וגזל תור.....יא
- יא. פסקת לחיותי במחירי הפסד.....יב
- יב. מיצר שהחזיקו בו רבים.....יב
- יג. קבלן שנתבע בערכאות.....יג
- יד. אין חלות אמיתית בקידושי האבות.....יד
- טו. סיכום ומסקנות.....טו

הערה: הדברים נכתבו לצורך לימוד, ובשום אופן לא להלכה

ד פ י - ע י ו ן

א. מוסריותו של ת"ח

(חברת "השוכר את האומנין" – קיץ תשס"ד)

מעשה באדם ששכר סבל להעלות פסנתר לקומה ד' במחיר 200 ש"ח. באמצע הדרך למעלה, נודע לסבל שיש מי שרוצה כרגע העברת פסנתר בתשלום 1200 ש"ח לקומה ב'. הסבל רוצה לעזוב את עבודתו בחצי המדרגות, והשוכר נדהם, שהרי הכל תקוע כרגע בחדר המדרגות. פונה בעה"ב אל הסבל, ומציע לו עוד 1000 ש"ח על המשך עבודתו. הסבל מסכים ומביא את הפסנתר לדירת בעה"ב. שם נכונה לו הפתעה מרה: בעה"ב נותן לו רק 200 ש"ח, כפי שסיכמו לכתחילה. האם עשה בעה"ב כראוי?

התשובה ההלכתית הרגילה היא בלשון המשנה (במסכת בבא מציעא דף ע"ה:), תחילת פרק השוכר את האומנין) שאם מצב זה נקרא "דבר האבד" – אי"כ הדין הוא ש"שוכר עליהן או מטען", וזה בדיוק מה שעשה.

ושאלנו את רבנו : איך מותר לשקר לשם הרווחה או מניעת הפסד של ממונו, והא גמרא מפורשת (במסכת בבא מציעא דף כג:) שבשלושה דברים עשוי תלמיד חכם לשנות בדיבורו: בפוריא, באושפיזא ובמסכתא (כלומר בענייני צניעות, בענייני מארחו, ובענייני פירסום כמות הידע שצבר), **ובשאר דברים אינו משנה בדיבורו**. מדוע לא הוסיפו גם את דברי משנתנו, שכאשר יש פועל שרוצה לעזוב בדבר האבד – ג"כ מותר לשנות בדיבורו?...

וכבר היו באמתחתנו כמה תשובות: א. אין כאן שקר, שהרי הוא עושה מה שהתורה אומרת, ו"שקר" פירושו לא כדרך התורה, וידוע ש"יתתן אמת ליעקב" נאמר על מה שאמר יעקב ליצחק "אנכי עשו בכורך", כי זאת האמת שיעקב צריך לקבל את הברכות. **ב. אין שקר אלא רק תוצאה של חשבון**, שכן בעה"ב רשאי לשכור פועל אחר במימון פועל זה ("שוכר עליהן" – עד ארבעים וחמישים, כבהמשך הגמרא שם דף ע"ח.), ממילא הפוכא מסרתא למה לי... **ג. שלושת הדברים שנוהג ת"ח לשנות בדיבורו**, אין זה מנהג אלא חובה, שמחוייב בצניעות ובענווה ובצנעת מארחו. מה שאין כן בענייננו, שמדברים על זכויותיו שלא יפסיד.

ד פ י - ע י ו ן

T

ורבנו חשב קמעא והשיב – שבאמת תלמיד חכם לא ישנה כאן בדיבורו, וישלם לפועל שכר מלא ללא הטעייתו! ודברי המשנה עוסקות במה שמותר לעשות עפ"י דין, אבל לא על מה שת"ח ראוי שיעשה לפי מדרגתו! ולכן בעה"ב ישלם לסבל באמת 1,200 שקל, אם הוא בדרגה של הת"ח ההוא, שאינו משנה בדיבורו.

ב. סברת בן פטורא למסור נפשו

(דפ"ע מס' 282, אוצה"ע ב"מ סימן י"ח)

השיעור היה לגבי שני אנשים שהולכים במדבר, ולאחד נעליים טובות ולשני נעליים גרועות, מתי צריך אדם לתת את נעליו לחברו, אע"פ שיחסרו לו.

במסגרת השיעור דנו בסוגיית קיתון המים (במסכת בבא מציעא דף ס"ב. לגבי שני הולכים במדבר וקיתון מים לאחד מהם, שותים שניהם – מתים, שותה בעל המים – מגיע לישוב. דרש בן פטורא: מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד במיתת חברו, עד שדרש רבי עקיבא: "וחי אחיך עימך" – חייך קודמים לחיי חברך).

שאלנו את רבנו: מה ההיגיון בסברת בן פטורא (שאדם חייב למסור את נפשו על מה שחברו מתעתד למות מעצמו), שבשלמא להרוג בידיים – זה בוודאי רוצח (כבמסכת סנהדרין דף ע"ד.), וגם שיניח שיזרקוהו על התינוק – אפשר להבין את שייכותו לכאן (שלפי הרמב"ם (הלכות יסודי התורה ה-א, ובחידושי הגר"ח שם) הוא נקרא רוצח, ולפי התוספות (במסכת סנהדרין דף ע"ד: ד"ה והא אסתר) – לא).

אבל אם אומרים לאדם: הרוג את עצמך בידיים, כדי שזה שעומד לידך לא ימות – צריך להיות פשוט שלא ישמע להם, שלכאורה אין קשר בין חייו לחיי השני (למעט מצוות "לא תעמוד על דם רעך" שלא מצאנו שהיא שייכת ל"ייהרג ולא יעבור"). א"כ מה ראה בן פטורא לקשור את גורל שניהם עד כדי מיתה?

והשיב רבנו, שלפי בן פטורא צריך לתת את המים גם לחברו, כי אי נתינה פירושה גרמא של רציחה (ואמנם נראה שאינו עושה מעשה בידיים, אלא ממשיך את חייו כרגיל, והשני שלא קיבל מים מת מאליו), אבל במצב זה – כשחיי השני תלויים רק בך – גם אי עשייה (השאתר המים אצל בעל המים) נחשבת לעשייה לפי בן פטורא.

ד פ י - ע י ו ן

ג. כספי ביטוח על שמירת תכשיטי חברו

(דפי"ע מס' 250, אוצה"ע ב"מ סימן כ"ג)

מעשה באדם שהפקיד תכשיטים אצל חברו ונגנבו, והביטוח שילם לשומר, האם השומר זוכה בכספי ביטוח אלו.

והיה נצרך לדון בשאלה מוקדמת, אם בכלל יש היתר לקבל כספי ביטוח על רכוש של חברו שהופקד אצלו. ובמסגרת זו היה צורך לדעת אם חברת הביטוח – אילו היתה יודעת שמדובר גם על נכסי חברו – האם היתה מסכימה לשלם?

ואמרו מומחי ביטוח, שבחזרה הביטוח (פוליסה) הרגיל, כתוב במפורש ש"אחריות הביטוח היא בין על רכוש המבוטח, ובין על רכוש הנמצא במקום, והמבוטח אחראי עליו". יוצא, לכאורה, שהכסף שהגיע מהביטוח אינו גזל, כיוון שחברת הביטוח שילמה כל מה שהתחייבה.

והעיר רבנו, שהמשפט הזה המופיע בפוליסה אין כוונתו שהביטוח ישלם על כל מה שהשומר אחראי לשמור עליו, ואפילו ללא חיוב תשלומים, אלא הכוונה רק לחפצים שהמבוטח אחראי לשלם עליהם. אבל במקרים שהמבוטח קיבל רק חיובי שמירה ללא חיובי אחריות תשלום (כגון שומר חנים) – לגבי זה לא נזכר כיסוי בפוליסה. ועוד הוסיף שגם אין בזה היגיון, לכאורה, שהביטוח יכסה דבר שלא היה למבוטח הפסד ממנו (ואילו היו מנסחים את הפוליסה אחרת, למשל: "אחריות הביטוח היא על כל החפצים הנמצאים בבית" – בוודאי שהיה ברור שהביטוח ישלם גם על נכסי המפקיד שנגנבו).

ד. מכת מדינה טבעית או בחירת

(דפי"ע מס' 350 ומס' 407, אוצה"ע ב"מ סימן נ"ח וסימן פ')

השיעור עסק בשאלה אם מכת מדינה נחשבת רק כשהיא "טבעית", דהיינו נעשתה על ידי כוחות שאינם בעלי בחירה חופשית (הנקראים "כוחות הטבע"), או שאין זה משנה לעניין מכת מדינה.

ד פ י - ע י ו ן

1

ובקצות החושן (סימן שכ"ב-א בשם מהר"ם בר ברוך סימן שפ"ח) דן באנשים שברחו מסיבת פיקוח נפש, ועתה רוצים להיפטר מתשלום שכר דירה, ומצב זה נקרא בשם **מכת מדינה**. ואם כן, **אין חילוק** בין מכה טבעית למכה ע"י מעשי אדם.

ולמעמיק: הרי ידועים כמה נושאים, שנעשים ע"י בעלי בחירה, ובכל זאת נחשבים כרוח מצויה כלפי תהליכים אחרים (ובכללם מקרה של גוי הדוחף תינוק מראש הגג (כבגליונות החזו"א על הגר"ח, הלכות יסודי התורה), סגירת דלת בית החנוכיה לאחר ההדלקה (טעמא דקרא פר' וישב) וכו').

ונשאל רבנו אם נכונה הסברה שכלפי הצד הנפגע – זו בוודאי מכה. כי מה איכפת לו מי פגע בו ובסביבתו, הרי בלאו הכי אינו מתכוון ואינו יכול לתבוע את הפוגע, וכלפיו זה אונס גמור.

והראה רבנו שיש צד שני, כגון אילו היו באים שודדים ומפילים את אימתם על כל האיזור, ואנשים היו בורחים – האם נקרא לזה "מכת מדינה"? מסתבר שלא, כיוון שכוח כזה – היום הוא כאן ומחר הוא שם, ותלוי ברצונות מזדמנים של אנשים.

וכך טען רבנו לפני כמה שנים לגבי הטילים הנופלים על גבי יישובים – שאין זו סיבה מספקת להיקרא "מקום סכנה", והוסיף שמי שמגדיר אחרת – חייב לפסוק גם שאסור לאנשים לגור שם כלל.

ה. נזק למכונת מצות – אש או בור

(דפ"י"ע מס' 242, אוצה"ע ב"ק סימן ב')

מעשה בפועל במאפיית מצות, שנפל מפתח שוודי מכיסו על הסרט הנע של מכונת המצות. והמפתח הלך הלוך ונסוע עד שהגיע לגלגל השיניים (ה"רעדלער") והזיקו.

כל מהלך השיעור התבסס על הבנה שהמפתח הוא החפץ המזיק, והסרט הנע הוא הרוח המצויה, ולכן פשוט שהנושא הוא אב נזיקין "אש". ממילא הדיון בשיעור נסב סביב פרטי המזיק "אש", אם משום חיצו או ממונו, האם חייב בכוח שני או בגרמא וכו'.

ד פ י - ע י ו ן

וטען רבנו שצריך להתבונן בסיפור זה גם מנקודת מבט של אב נזיקין "בור", שאולי אי אפשר להפריד את הגלגל שניזוק משאר המכונה, ולומר שהגלגל הוא חפץ נפרד שניזוק, והסרט נע הוא דבר חיצוני, רוח מצויה. אלא יש לחשבן דיני נזיקין גם באופן אחר: **מכונת המצות כולה ניזוקה**, ע"י שחלק ממנה (הסרט הנע, שהוא חלק בלתי נפרד מהמתקן הגדול) משך את המפתח אליו. יוצא שלא המזיק בא אל הניזוק, אלא שהניזוק קירב אליו את המזיק, והלך והתקרב אליו עד שהתוצאה היא פגיעה, ללא שהמזיק עשה מעשה, אלא כל גרימת הנזק היא מחמת "מעשיו" של הניזוק. וא"כ שם המזיק ללא שזו ממקומו אלא באים אליו נקרא **בור**, ובור, כידוע – **פטור על כלים** (אמנם למסקנה – אמר רבנו שיותר נכון לקרוא למזיק בשם אש, ויש לחקור מדוע, ואכ"מ).

ו. בעניין רוח בלתי מצויה לאורך זמן

(דפ"ע ע' 427, אוצה"ע ב"ק סימן כ"ד)

מעשה בגגון כיסוי של סוכה המוברג בברגים העמידים ברוח מצויה, ועף ברוח בלתי מצויה והזיק אנשים ורכוש. האם חייב בעל הגגון בתשלום הנזק?

טענה מרכזית לחייבו היא שגם רוח בלתי מצויה הופכת לאורך זמן (מבחינה חשבונאית) להיות מצויה, ולכן גגון שמתוכנן לעמוד זמן רב צריך להיות עמיד גם ברוח בלתי מצויה.

הטענה הנגדית – לזכות את בעל הגגון – היא שהרבה רוחות מצויות לא גורמות במשך הזמן להגעת רוח סערה, ולכן – אין קשר בין אורך הזמן לחשש היווצרות המאורע, ואין כל חוקיות בבריאה שלאחר זמן רב או זמן מועט תגיע אותה רוח נדירה.

ורבנו התבטא על הנושא במשל הבא: אם ידוע שהיתה מלחמת העולם הראשונה, וכעבור שלושים שנה היתה מלחמת העולם השניה – א"כ האם זה אומר שצריך להתכונן למלחמת העולם השלישית ברמה של רוח מצויה?...

ד פ י - ע י ו ן

ח

ז. טעות נהג אוטובוס באנגליה

(דפ"ע מס' 335, אוצה"ע ב"ק סימן נ"ב)

מעשה בזוג תיירים שעלו לאוטובוס באנגליה והנהג החזיר להם מבלי ידיעתם עודף יותר מהסכום הראוי, והדיון היה על טעות עכו"ם או הטעיית עכו"ם – מה יותר נכון במקרה דנן.

והעיר רבנו, שהכל שייך אילו הנהג הוא הבעלים של האוטובוס. אבל כאשר הנהג הוא שכיר בחברת האוטובוסים, ויש לחברה זו בעלים אחרים – כל עניין טעות עכו"ם לא שייך בו (פירוש דבריו לענ"ד שההבדל בין טעות עכו"ם המותרת, לבין גזל עכו"ם האסור, הוא דווקא בגלל שהגוי טעה בעצמו, אבל אם הטעות נעשתה לא ע"י בעל הממון אין זה טעות עכו"ם, ושייך לדון גזל או על הפקעת הלוואה, אבל לא על טעות או הטעייה).

ח. אמבולנס שהוזמן לחינם

(דפ"ע מס' 218, אוצה"ע ב"ק סימן נ"ה)

מעשה באדם שנראה במצב מסוכן, ומישהו הזמין עבורו אמבולנס, ואח"כ התברר שלא היה נצרך לזה כלל, והשאלה היתה מי צריך לשלם על הזמנת האמבולנס: זה שהזמין, החולה המדומה או כל פיתרון אחר.

וכשבאו לדון בחיובו של זה שהזמין – הצד שלא לחייבו היא כי אם תחייבו לא יהיה מי שיעשה טובות כאלו לעולם, שתמיד יחשוש שיצטרך לשלם, ובמילים אחרות: האם אפשר לגזור לענייננו מתקנת רודף (במסכת בבא קמא דף ק"ז, שפטרו את המציל מיד הרודף, כאשר מציל זה הזיק תוך כדי פעולות ההצלה, כדי שאנשים לא יימנעו מלהציל).

הצד להשוות לתקנת רודף הוא ללמוד מכאן לכל סוגי הוצאות שיש למי שבא להציל, ובכללם גם עלות הזמנת ההצלה (וכך טען הגר"י זילברשטיין שליט"א).

הצד לשלול את ההשוואה היה שכל התקנה היא רק להיפטר מדין מזיק, ורק מהמונעים את דרכו, אבל להיפטר מחיוב גזל או הלוואה או משהו שאינו פתאומי לא תיקנו (וכך טען האגרות משה (חושן משפט חלק ב-ס"ג), לגבי האדמו"ר מבאבוב ז"ל, שלוהו כסף במשך

ד פ י - ע י ו ן

המלחמה כדי להציל יהודים מהנאצים, והשאלה היתה אם תקנת רודף תפטור אותו מלשם, וענה האגרות משה שבדואי שחייב לשלם, דלא דמי הא להא), ולכן חייב לשלם את עלות הזמנת ההצלה.

רבנו שקל את שני הצדדים, ואמר **שיש מקום בסברה לזה ולזה**, שלפעמים לומדים מדבר פרטי לדבר כללי ולפעמים אי אפשר ללמוד (ואח"כ מצאנו כדבריו בנתיבות המשפט (בסימן ש"מ-i) שיש תקנת רודף גם בשאל שלא מדעת, ובפני **יהושע** (בבא קמא דף ס:) שהצתת הגדיש ע"י דוד המלך היתה מדין תקנת רודף, ומשמע שהתקנה כוללת אפשרות להזיק בידיים לכתחילה לצורך ההצלה).

ט. האם "רוב" תלוי בנטייה טבעית?

(דפי"ע מס' 232 ומס' 301, אוצה"ע ב"ב סימן ו אוצה"ע סנהדרין סימן י)
הנטייה הטבעית בימינו היא לומר **שכל דבר נקבע על פי רוב**. "הרוב קובע" הוא משפט השגור בפי בני אדם, ומשתמשים בזה בתחומים רבים בחיינו.

ולהבדיל – גם התורה מכירה במושג "רוב", החל מ**רוב דיינים** להכרעת הדין מדין "אחרי רבים להטות", המשך **ברוב הנדרש לסכך** כשר יתר על הפסול, כדי להגדיר את הסוכה ככשירה (מדין כשר מרובה על הפסול, או מדין רובו ככולו, ואכ"מ), ועוד. וכן יש חילוק בין **רוב אמיתי** ("רובא דליתיה קמן"), ובין **רוב מקומי** ("רובא דאיתיה קמן"), יש טענת העדפה בעניין "רוב" לעומת "חזקה" ולעומת "קרוב", ועוד (וקצרה היריעה, ועוד חזון למועד).

אלא שהיא גופא קשיא – אם הסברה האנושית הפשוטה היא שנדרש רוב להכרעה – מה חידשה התורה, כשציוותה לנו לילך אחר הרוב?!

ולפני שנים רבות שאלנו את רבנו בנושא זה, וענה לנו במעין "שיעור כללי", וזה בערך **תוכן תשובתו** (אנו מסתייגים שוב שמקורות אלו משוחזרים מרשימות ישנות, מתורגמות לשפה שלנו, מבוארות לפי הבנתנו, ובאופן הראוי להיות מוסבר לכל נפש, ובשינויים מסתברים כתוצאה ממרחק השנים והשפעת שר השכחה...):

ראשית – לא תמיד הולכים אחר הרוב, כגון "אין הולכים בממון אחר הרוב". מוכח ש"רוב" הוא **חידוש ואינו פשיטא** (ויעוין בשערי יושר שער ג, שהאריך בזה).

ד פ י - ע י ו ן

7

שנית – גם בסברה – לא תמיד יש **סיבה אמיתית** ללכת אחר הרוב, לפעמים יש **תכונות אחרות, חשובות יותר** (לדוגמא: קירבה, ממון, חשיבות, אומדנות הפוכות, חכמה לצד אחד וכיו"ב), וכפי שמובא בלשונו של ספר החינוך (במצווה ע"ח): **"שלא תהיה כת בורים מרובה מכריעה כת חכמים מועטת"**, שלא נאמר שלכל הצבעה יש משקל שווה, אלא ברור שיש **צדדים נוספים לשיקול** מלבד הרוב (ובשיעורנו הבאנו לבאר את דברי ספר החינוך, במשל לחולה, שיש דעות של שלושה רופאים מומחים שצריך לעבור ניתוח בחו"ל בדחיפות, וכנגדם יש גם דעת 10 שרברבים, 15 עקרות בית, 10 עורכי דין ו-5 ירקנים על דרכי טיפול אחרות..., וכי נסמוך על רוב? ברור ש**כת החכמים המועטת תכריע**. א"כ לא מוכח שהרוב עדיף על המיעוט בכל מצב).

שלישית – אפשר לראות שככל שהנושא חשוב יותר – כך **משתנה הרצון הטבעי לסמוך על "סתם" רוב**. למשל: בחלק מהנושאים תספיק הצבעה של "רוב רגיל" (של 51 אחוז) כדי לשנותו, ובחלק אחר (כגון חוקי יסוד, חוקים שיש להם "גורמים בעלי אינטרסים") – נדרש רוב "מיוחס" (של 80 אחוז מהמחוקקים).

ועוד – הערך "רוב" שייך רק **כשאין חשיבות למיעוט**. וככל שחשיבות המיעוט גדילה – כך **יותר מתחשבים בו**, וזונחים את הרוב (משל (שכמדומני נאמר ע"י מו"ר עצמו...): אם נודע שחברת תנבה שיווקה היום גביעי לָבָן, ומתוך מליון גביעים יש אחד מורעל – לא יהיה מי שילך אחר הרוב, אלא כולם ילכו אחר המיעוט). כמובן שהמושג "חשש למיעוט" נמצא גם בתורתנו במקומות מיוחדים (כגון בפיקוח נפש, חשש איסור חמץ וכיו"ב).

ועוד – גם בדיני התורה – כל ההסתמכות על הרוב הוא **רק מחמת הספק**, כאשר אין לנו **ידע וודאי**, ויש מקום להניח שאולי האמת אצלו. א"כ בהסתכלות זו – בוודאי יש **סברה לתת מקום מתאים גם למיעוט**, אולי האמת נמצאת אצלו.

ונקודה אחרונה – גם כשכבר מסתמכים על רוב – אפשר למצוא **הגדרות שונות** לצורת הבחירה **היוצרת רוב**, למשל צריך תמיד להכריע אם כל קול שייך לבחירה, או נציג אחד מכל משפחה, אולי מכל רחוב וכיו"ב (מוכח שבחירות כלליות או בחירות מחוזיות נותנות

יא

ד פ י - ע י ו ן

תוצאה אחרת לגמרי, שינוי אחוז החסימה, שינוי דיני הקולות הכשרים וכו' – הכל משפיע על התוצאה הנקראת "רוב".

לסיכום – ללא חידוש התורה – **באמת בסברה אין תפקיד כל כך ברור למושג "רוב"**, שהרי המשתמשים בו מגבילים את תפקידו, לפעמים מתעלמים והולכים אחר המיעוט, לפעמים מצריכים רוב חשוב יותר, לפעמים קובעים גורמים חשובים יותר מ"רוב" סתם. **ורק בזכות התורה** נקבע מעמדו של הרוב על מקומו, מתי משתמשים בו להנהגת המציאות ומתי חשיבותו קטנה יותר.

אמנם – עדיין יש חשיבות לרוב, שמסוגל לפעול **בדעת בני אדם**, ולתת חשיבות להכרעתו, שבאופן זה יש סיכוי שהמיעוט יסכים לבטל את דעתו. ומכוח זה **נהגו רבים לסמוך על רוב** כדרך הכרעה מקובלת (ויעוין במה"ם מרטנבורג (המובא בתשובות מיימוני חלק קניין סימן כ"ז), שמראה כמה נושאים שנהוג ללכת בהם אחר הרוב).

י. גזל שינה וגזל תור

(דפי"ע מס' 473, אוצה"ע ב"ב סימן ט"ז)

ראובן עשה מסיבת שבע ברכות בביתו, ושמעון לא יכול היה לישון מחמת הרעש. האם ראובן עבר על "גזל שינה"?

דברים פשוטים (שהם נחלת דיינים ופוסקי הלכה, ואילו הציבור שאינו עוסק בזה לא מכיר חילוקים אלו) ששמענום לראשונה מפי רבנו, שיש האומרים בשם הגר"י **סלנטר** זצ"ל, **שגזל שינה הוא עניין הלכתי ולא רק מוסרי**. והוסיף רבנו שמעולם **לא שמע מקור לדברים אלו** (וכן בנושא **גזל תור**, שאדם עוקף את חברו בתור ללא רשות).

אמנם – הביא רבנו **בשם החזון איש זצ"ל**, שאדם שעובר לפני חברו בתור (דהיינו עקיפת תור) נקרא **"פורץ גדרו של עולם"** (ויעוין בגמרא במסכת סנהדרין דף ל"ב, ששמירת תור הוא קיום הפסוק "צדק צדק תרדוף").

ד פ י - ע י ו ן

יב

יא. פסקת לחיותי במחירי הפסד

(דפי"ע מס' 413, אוצה"ע ב"ב סימן י"ט)

מעשה באדם שפתח חנות לצילום מסמכים בזיל הזול. והגיע אדם אחר ופתח לידו חנות דומה במחירי הפסד (כיוון שהיה במצב של פשיטת רגל, ורצה להרוויח משהו ממכונות הצילום שנמצאות ברשותו). **האם יכול הראשון לדרוש מהשני להתפנות מהמקום, מדין "פסקת לחיותי"** (כבמסכת בבא בתרא דף כ"א:)?

והובאו כמה דעות להתיר את חנותו של השני (הראב"ן: האיסור דווקא כשאינן אפשרות לניזק למצוא פרנסה אחרת, עוד בראב"ן: האיסור הוא דווקא במקצועות פרטיים, ועוד: כל האיסור הוא רק כשמתחרים על אותם בני מבוי, אבל אם האוכלוסיה מתרחבת – לא אמרינן, חתם סופר: במוצרים שיש להם ביקוש רב – לא אמרינן, בית אפרים: אם זה מותר עפ"י חוקי עכו"ם – גם כאן אי אפשר למנוע, כדי שהיהודי לא יפסיד, פתחי חושן: במקום שהכל מתרחב (עיר גדולה, מרכז העיר, נוספים תושבים, שכונה מתפתחת) ובפרט שהיום כולם משוים מחירים – לא אמרינן).

והעיר רבנו שייתכן שבמקרה זה אין צורך להגיע לכל הלימודים הללו, שכן שיש צד לומר שמכירה במחירי הפסד דומה לנתינה בחינם, שאין בה טענת "פסקת לחיותי".

יב. מיצר שהחזיקו בו רבים

(דפי"ע מס' 349, אוצה"ע ב"ב סימן נ"ו)

מצוי מאד שאנשים מקצרים את דרכם ע"י מעבר בשטחו של חברו, כגון בערים שבהם יש כמה מפלסים על צלע ההר, וניתן לעבור ממפלס למפלס דרך חדר המדרגות של הבית שנבנה על צלע ההר. האם הם נוהגים כשורה?

ובמקום שאין דרך בני אדם להקפיד – מקובל לומר שרשאי להשתמש בשל חברו (יעוין בבית אפרים (שו"ת חושן משפט סימן מ"ט), שו"ת חתם סופר (חושן משפט סימן ע"ט ד"ה ונ"ל), מהרש"א (חידושי אגדות במסכת בבא קמא דף פ"ה:), נתיבות המשפט (סימן קמ"ו-ט).

ד פ י - ע י ו ן

ובנתיבות המשפט (סימן ר"נ-טו) הוסיף שבמקום שבדרך כלל אין מקפידים, אפילו אם כאן אין הבעלים מסכימים לכך, אלא שלא מחו בו להדיא – רשאי להשתמש מצד כפיה על מידת סדום (כאשר אין הפסד כלל או טירחה כלשהי).

והיאך נדע מה דעת הבעלים – יש בזה מחלוקת ראשונים ופוסקים, שדעת רבנו תם (בתוספות לעיל דף נ"ז: ד"ה רביא) שיש חילוק בין חצר (ששם דעת בני אדם להקפיד על מעבר) ובין **פקעה** (שאין דרך בני אדם להקפיד בזה) [וכן נפסק במחבר בשו"ע יורה דעה סימן רכ"א-א, וראה שם בביאור הגר"א סימן רכ"א-ג], ואילו **דעת הרמב"ן** (הובאה בר"ן במסכת נדרים דף ל"ג.) שאפילו בחצר – אם זה רק מעבר בעלמא ללא התעכבות במקום – אין דרכם של בני אדם להקפיד [וכדעה זו נפסק ברמ"א חושן משפט סימן קנ"ד-ב ובסמ"ע סימן קנ"ד-ז].

אמנם יש בירושלמי (הובא בסמ"ע שו"ט-א בשם הבית יוסף) שגם כשמותר מעיקר הדין – בכל זאת ממידת חסידות ראוי להימנע.

וכן החזון איש (דמא' ז-ה) מסתייג שראוי לפרוש מצד התרגלות לזלזול בגזל, ועוד שיש לחוש לשאינם מהוגנים שישתמשו גם כשיש הפסד לבעלים.

והעיר רבנו, שפעמים רבות אנשים מניחים שהבעלים אינם מקפידים, ואינם יודעים שצריך להיות מאד בעל מידות לוותר ולהתיר לכל אדם שימוש בחפץ ובמקום פרטי שלו, ולכן הכישלון במקרים כאלו מצוי ביותר.

יג. קבלן שנתבע בערכאות

(דפי"ע מס' 479, אוצה"ע סנהדרין סימן ט"ו)

מעשה בכמה שכנים בבניין משותף שהיתה להם תביעה משותפת נגד הקבלן, ומאחר שלא הסכים לבוא לדין תורה – תבעוהו בערכאות, וזכו במשפט ונפסק להם גם תשלום הוצאות (שכר עורך דין, נסיעות, תשלום לעדים וכו'). והשאלה היתה אם מותר להם לקבל תשלום נוסף זה מהקבלן.

ונפסק כהרא"ש (כבשולחן ערוך סימן י"ד-ה), שחייב הנתבע לשלם את ההוצאות שנוצרו מחמת הליכה לערכאות, והחויב הוא מדין גרמי.

ד פ י - ע י ו ן

יד

ושאלו – הרי בגרמי יש **חילוק בין מזיד לשוגג** (שגרמי חייב רק במזיד, ופטור בשוגג, להבדיל מנזק ישיר שאדם בו מועד לעולם בין בשוגג, בין במזיד, בין באונס ובין ברצון), יוצא שצריך לבדוק את סירובו של הקבלן לבוא לדין תורה – אם עשה זאת **במזיד** או **בשוגג**.
עיקר השאלה היתה שאולי הקבלן החילוני עשה זאת **בתמימות**, מתוך שלאנשים כאלה אין מושג מהו ביי"ד של תורה (השאלה האם הם בבחינת "תינוקות שנשבו", או שהם אשמים שהגיעו לתמימות זו – אינה מענייננו, ואין לה נפק"מ לנדון דידן. לנו חשובה התוצאה – שאינם מזידים בהליכה לערכאות), ולכן אין כאן "מזיד", ודין גרמי אינו מחייבו.

ואמר רבנו שאפילו אם קבלן זה מוגדר כאדם תמים וכתינוק שנשבה – כל זה באופן כללי, אבל ישנן נקודות, **התלויות בעיסוקו ובפרנסתו של האדם**, וכלפיהן **אין לו תמימות**. ממילא גם נקודה זו (של אפשרות הברירה בין ערכאות לבי"ד של תורה) מוכרת לו היטב, שכן תביעות ודיונים הם מעשים שבכל יום אצלו, וזה חלק מעיסוקו ומפרנסתו, ולכן פשוט **שיש בזה פשיעה וחייב**.

יד. אין חלות אמיתית בקידושי האבות

(חוברת "בבא מציעא – שכירות")

יש המקשים היאך חלו קידושי יעקב את לאה. שהרי מאחר שיעקב התכוון לקדש את רחל, והתברר שהמתקדשת היא לאה – הרי זה קידושי טעות!
ויש כל מיני תירוצים לשאלה זו.

ורבנו אמר שלא שייך כלל להקשות בכל הנושאים הקשורים לקידושי האבות (מסיבות רבות שאכ"מ, וגם מחמת) **שאין כאן חלות אמיתית של קידושין**, ועשו את הדברים **קרובים לגדרי קידושין**, ולא שחל משהו באמת. ואמנם קיימו האבות את כל התורה עד שלא ניתנה (כבגמרא במסכת יומא דף כ"ח:), ואמנם מוזכרים שטר קידושין באליעזר, ושטר כתובה שהראה יוסף ליעקב, אבל אין ללמוד מזה, כיוון שהכל **דברים הקרובים לאמת**, ולא שחלו קידושין כמו בהלכות קידושין לפרטיו.

ד פ י - ע י ו ן

וראיה לזה: מי היו העדים בקידושי יעקב ללאה? וכי היו שם יהודים כשרים לעדות – בוודאי שלא, א"כ כל החלות היא רק "כאילו". ובאמת **הקידושין חלו בבניאה**, ואין בזה מקח טעות, כיוון שהביאה היתה **בגוף זה**, ולגביו חלו הקידושין.

טו. סיכום ומסקנות

ליקטנו כמה הערות מעניינות ומקוריות ששמענו מרבנו זצ"ל, מרן בעל האילת השחר, ולהלן תמציתם:

- **תלמיד חכם** לא ישנה בדיבורו גם כאשר יש לו היתר מהמשנה לעשות כן, כיוון שמעלתו של הת"ח שאינו משקר **מעמידה אותו במקום חיוב גבוה**, יותר מההיתרים השמורים לשאר העולם.
- **שניים** שהלכו במדבר וביד אחד מהם קיתון מים, אם ישתו שניהם – ימותו שניהם, ואם ישתה אחד מהם – יגיע למקום יישוב, אמר בן פטורא – ישתו שניהם ואל יראה האחד במות השני, והשאלה מהי **סברתו של בן פטורא** – ענה רבנו שיש בזה **גרמא של רציחה**, גם בשב ואל תעשה.
- כאשר חברת ביטוח מסכימה לפצות את הלקוח גם על נזקי חפצים ששומר עבור חברו – אין הכוונה לכל הנכסים **שחייב לשמור עליהם**, אלא לכל הנכסים **שחייב לשלם עליהם נזק**.
- **מכת מדינה** הנעשית ע"י אנשים – אינה "מכת מדינה", מאחר שהיא תלויה **ברצונות מזדמנים של אנשים**, שהיום הם כאן ומחר הם שם.
- **כלי שנמצא ע"ג מכונת מצות**, ונוסע על הסרט הנע ומזיק את גלגל השיניים – אפשר להסתכל על פעולת הנזק גם **כאב נזיקין "בור"**, כאשר מתבוננים על **כל המכונה כאחד**, שחלק ממנה "לוקח" את הכלי ומסיע אותו לעבר גלגל השיניים – יוצא שהניזק בא אל המזיק, א"כ הוי בור.
- **אין חוקיות ברוח בלתי מצויה**, ואין אומרים שלאורך זמן גם רוח שאינה מצויה הופכת למצויה, והתבטא במשל חריף שמלחמות העולם שהיו – אינן מוכיחות חוקיות שתהיה באותו זמן מלחמה נוספת.
- **בעניין טעות גוי** – אין משמעות להטעות עובד שכיר של הגוי, כי **הטעות שייכת רק בבעלים**, ואם הטעה את העובד – כלפי אדונו יש בזה **"גזל גוי"** או **"הפקעת הלוואתו של גוי"** (תלוי בכל עניין לגופו).

ד פ י - ע י ו ן

- **בעניין היכולת ללמוד מדבר פרטי שבגמרא לדבר יותר כללי** – אמר רבנו שאין התשובה חד ערכית, שכן לפעמים אפשר ולפעמים אי אפשר (והדוגמה היא לגבי תקנת רודף אם אפשר להרחיבה לפטור מתשלום על אמבולנס).
- **לסמוך על הרוב – התחדש מהתורה ולא מדעת העולם**, וראיה שהרי למושג "רוב" – כאשר מתבוננים בו מבחינים שאין הגדרה ברורה וחד משמעית שלא תמיד הולכים אחריו, ולפעמים יש קריטריונים אחרים (קרוב, אומדנא), והשאלה מתי נקרא רוב משתנה בכמות ובאיכות, ולפעמים יש חשיבות למיעוט, וכל משמעות הרוב הוא רק בספקות, פעמים רבות "מווסתים" את הרוב (כגון אחוז חסימה) ובעיקר – היאך קובעים רוב (לפי אזור, לפי משפחות, לפי רחוב וכו'). ובאמת – הרוב הוא הסכמה המתקבלת.
- **גזל שינה וגזל תור** – הינם מושגים מוסריים ולא גדרים הלכתיים, ואמנם – עוקף בתור נקרא "פורץ גדרו של עולם".
- **אדם הפותח חנות ליד חברו במחירי הפסד** – הביאו טעמים רבים להראות מדוע איסור "פסקת לחיותי" לא שייך כאן, והראה רבנו שמכירה במחירי הפסד דומה לנתינה בחינם.
- **מעבר בשטחו של חברו כדי לקצר דרך** – אם אין דרך בני אדם להקפיד – רשאי, והעיר רבנו שישנה הנחה בציבור שאנשים אינם מקפידים, אבל באמת צריך הרבה עבודת המידות כדי שלא להקפיד על מעבר ברשותו, ומי שמניח שחברו לא מקפיד – כדאי שיבדוק ביסודיות...
- **בעל מקצוע – אין לו תמימות** בכל הנוגע למקצועו, בתחום זה הוא מכיר את כל הכללים וכל הדרכים למימוש רווחיו, ולא שייך לתלות בו "אונס" או "תינוקות שנשבו" וכו'.
- **אין ללמוד מקידושי האבות לענייננו**, שכן כל מה שעשו לא חל באמת אלא רק קרוב לאמת, וראיה שבוודאי לא היו עדי קיום יהודיים לקידושין אלו...

© כל הזכויות שמורות, הערות והארות יתקבלו ברצון
 בטלפון: 03-6194225, פקס: 03-5707482, מייל: israelarnon@yahoo.com